

อนุภาคและความหมายของตัวละครจากนิทานพื้นบ้าน
เรื่อง “พญาปลา” และ “นางปู” กับภาพวิถีชุมชน
กลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ในกัมพูชา
Motif and Meaning from Khmer Folktales -
“*Sdac trey*” and “*Neang Kdam*”
With Image of Community’s Way of the Por Ethnic
Group in Cambodia

กิตติพงษ์ แบลัว (Kittipong Baeseiw)¹

สิรพัชญ์ หาญนอก (Siraphat Hannok)²

จุติ เจตวุฒิประภา (Chuti Chatewutthiprapha)³

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์อนุภาคและความหมายของตัวละครที่สัมพันธ์กับภาพวิถีชุมชนโดยใช้แหล่งข้อมูลนิทานพื้นบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ในประเทศกัมพูชา จำนวน 2 เรื่อง คือเรื่อง “พญาปลา” และ “นางปู” ที่คณะผู้วิจัยแปลจากต้นฉบับภาษาเขมร การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเอกสารเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยประยุกต์ใช้ดัชนีอนุภาค และการวิเคราะห์เชิงวรรณกรรมเกี่ยวกับตัวละครในนิทาน จากนั้นวิเคราะห์ความหมายและบทบาทตัวละครกับธรรมชาติที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านเขมรสูงกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ในกัมพูชา

¹ อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

² อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนรินทร์ Corresponding author
Email : Tonjoij@hotmail.com

³ อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

ผลการศึกษาพบว่า บทบาทตัวละครที่ปรากฏในนิทานเป็นตัวละครปลาและปู ซึ่งเป็นสัตว์จากแหล่งน้ำที่พบได้ทั่วไปในธรรมชาติและสัมพันธ์กับการเป็นอาหารในวิถีการดำรงชีวิต และการสื่อสารภาพวิถีชุมชนและความหมายของตัวละครจากนิทานเรื่อง “พญาปลา” และ “นางปู” มี 4 ประการ ได้แก่ 1) ภาพวิถีชุมชนแบบเกษตรกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ 2) ภาพวัฒนธรรมประเพณีวัดพุทธธรรมของชุมชน 3) ภาพของพื้นที่แหล่งน้ำในฐานะพื้นที่สำคัญทางธรรมชาติของชุมชน และ 4) ภาพสะท้อนและความหมายตัวละคร “พญาปลา” และ “นางปู” ในฐานะตัวแทนอำนาจจากธรรมชาติที่ให้คุณและโทษ การดำรงสถานะอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถบันดาลความมั่งคั่งและความสูญเสียได้นัยความหมายจึงชี้ให้เห็นการให้ความสำคัญกับวิถีชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ผูกพันกับการเกษตรกรรมและการจับสัตว์น้ำเพื่อดำรงชีพ และแฝงนัยการเคารพต่อธรรมชาติสื่อสารไว้ในนิทานที่เล่าขานในชุมชนอีกด้วย

คำสำคัญ: นิทานพื้นบ้าน, กลุ่มชาติพันธุ์ปอร์, ภาพวิถีชุมชน

Abstract

The research article analyzes the Image of the way in the community and the meaning of character which related to the community way, using two Por ethnic group folktales in Cambodia – “Sdac trey” and “Neang Kdam” – that were translated from the original Khmer language by the researchers. This research utilized qualitative research methods, including motif index and literature analysis, to examine the characters of the Por ethnic group’s Khmer Loeu folktales and their natural landscape.

The study found that crabs and fish play a role as aquatic animal characters in folktales associated with the environment and life surrounding the community. Moreover, there are four issues regarding the communication of the community’s way of life and the meaning of the “Sdac trey” and “Neang Kdam” folktales as follows: 1) The agricultural community’s way of

Por ethnic group, 2) The cultural scene of the community's material culture
3) The water resources as a significant area of the community, and 4) The reflection and meaning of “Sdac trey” and “Neang Kdam” characters as a power of nature in rewarding and punishing. All the connotations in these two folktales show a significant relationship between the Por people and agricultural activities for their lives and also their respect for nature.

Keywords: Folktales, Por ethnic group, Community's way of life

1. บทนำ

นิทานพื้นบ้านเป็นวรรณกรรมที่ส่วนใหญ่สืบทอดกันโดยวัฒนธรรมมุขปาฐะ (Oral Culture) จัดเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่แพร่หลายอยู่ในกลุ่มชนต่าง ๆ ทั่วโลก นอกจากนี้ นักวิชาการด้านคติชนวิทยาต่างยอมรับว่า เรื่องเล่าพื้นบ้านหรือนิทานพื้นบ้านมักสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต ค่านิยม หรือโลกทัศน์ของกลุ่มคนเหล่านั้นเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2522; เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, 2538; ประคอง นิมมานเหมินท์, 2545) ด้วยเหตุนี้ การศึกษานิทานพื้นบ้านจึงได้รับความนิยมอย่างมาก โดยเฉพาะวงการคติชนวิทยาต่างก็สนใจข้อมูลมุขปาฐะเหล่านี้เพื่อมุ่งหาภาพสะท้อนวิถีชีวิตและการมองโลกของกลุ่มคนที่ตนเองต้องการเรียนรู้

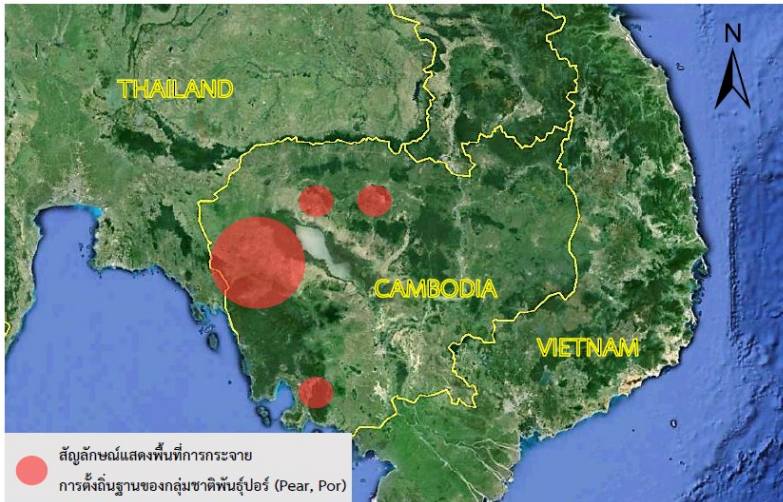
โดยทั่วไปสถานภาพการศึกษานิทานพื้นบ้านเขมรในประเทศไทย ปรากฏงานศึกษาวิเคราะห์ทั้งจาก นิทานพื้นบ้านเขมรถิ่นไทย และนิทานพื้นบ้านเขมร ในประเทศกัมพูชา นับจากที่ ประยูร ทรงศิลป์ (2540) แปล ประชุมเรื่องตำนานและนิทานพื้นบ้านเขมร ภาคที่ 1-9 ส่งผลให้เกิดการศึกษานิทานพื้นบ้านเขมรมากยิ่งขึ้น ในที่นี้ขอยกตัวอย่างการศึกษาเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านเขมรจากประเทศกัมพูชา เช่น บุชบา บัวสมบุรณ์ (2542) ข้อสังเกตเกี่ยวกับการผูกนิทานภูมินามของเขมร, วิษุธร ทองหล่อ (2542) ศึกษา บทบาทกระต่ายในนิทานพื้นบ้านเขมร และ ประยูร ทรงศิลป์ และทรงธรรม ปานสุกฤษ (2558) ศึกษา แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีในนิทานพื้นบ้านเขมร แสดงให้เห็นว่าความสนใจนิทานพื้นบ้านเขมรเริ่มแพร่หลายมากยิ่งขึ้น หลังจากมีการเข้าถึงตัวบทและแปลภาษาเขมรออกมาเผยแพร่ในวงวิชาการเขมรศึกษาในประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าการศึกษเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านเขมรสูงในประเทศกัมพูชายังไม่ปรากฏมากนัก และชาวเขมรสูงก็มีความสำคัญในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายของสังคมกัมพูชาที่อาศัยอยู่แถบทิวเขาในหลายจังหวัดทั้งในประเทศไทยและประเทศกัมพูชา ทั้งนี้ประเทศกัมพูชายังมีกลุ่มยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่พูดภาษามอญ-เขมร (Mon-Khmer Family) อยู่อีกมากมาย กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้อาศัยอยู่ตามเขตจังหวัดต่าง ๆ อาทิ บริเวณจังหวัดรัตนคีรี และมณฑลคีรี ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ชาวกัมพูชาเรียกกลุ่มเหล่านี้ว่า “เขมรสูง” โดยหมายความถึงกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น พนอง กระเจี๊ยะ จราย ตุมปวน จริง เป็นต้น และยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในแถบจังหวัดโพธิสัต (Pursat) และพระตะบอง (Battambang) ได้แก่ ปอร์ (Por) หรือสำเร (Samre) อีกด้วย

กลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ (Por หรือ Pear) ปรากฏการตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทางตอนกลางและตะวันตกของประเทศกัมพูชาโดยมีความหนาแน่นมากที่สุดทางด้านตะวันตกของประเทศติดกับภาคตะวันออกของประเทศไทย บริเวณดังกล่าวนี้ครอบคลุมในพื้นที่ 3 จังหวัดของกัมพูชาด้วยกัน ได้แก่ กำปงธม พระตะบอง และโพธิสัต (Eberhard, Gary & Fennig, 2024) กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวยังมีบางส่วนอยู่ในประเทศไทยที่เรียกว่า “ซอง” ในจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด

กลุ่มชาติพันธุ์นี้เป็นกลุ่มผู้พูดภาษา “Pearic” เดิมเป็นกลุ่มชนแถบภูเขาที่อาศัยอยู่ด้วยการทำไร่เลื่อนลอยสลับเปลี่ยนหมุนเวียน ต่อมาเริ่มมีการก่อร่างชุมชนและมีความเชื่อประเพณี วัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและขวัญอีกด้วย (ผู้ศึกษาและภาสกรวิญญู และ ผู้ศึกษาภาสกรวิญญู, 2017)

เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวนั้นเบื้องหน้าเป็นทิวเขาบรรทัด (ชื่อเรียกในภาษาไทย) จึงทำให้บริเวณที่ชาวปอร์อาศัยอยู่เป็นเขตเงาฝน (Rain shadow) มีเขตภูมิอากาศแบบทุ่งหญ้าสะวันนา (Aw: Tropical savanna climate) ตามระบบการจำแนกภูมิอากาศของเคิเปิน (Köppen climate classification) เป็นผลให้พื้นที่ส่วนใหญ่ได้รับปริมาณฝนน้อยกว่าส่วนอื่น ๆ ของประเทศกัมพูชา แต่ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่ม โดยมีลำน้ำหลายสายไหลผ่านลงสู่โตนเลสาบทำให้พื้นที่ดังกล่าวเหมาะสมต่อการดำรงชีวิต โดยเฉพาะการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ดังปรากฏในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงการกระจายการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ในประเทศกัมพูชา
ที่มา: (Google Earth, n.d.)

จะเห็นได้ว่าปัจจัยของการตั้งถิ่นฐานใกล้ลำนํ้าเป็นประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจว่า ภาพวิถีชีวิตของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์กับเรื่องราวเกี่ยวกับลำนํ้าน่าจะแสดงความผูกพันกันในมิติสถานที่สำคัญที่เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ คณะผู้วิจัยจะศึกษาประเด็นดังกล่าว จากวัฒนธรรมเรื่องเล่าที่เรียกว่า *เรื่องเพรง* โดยมีความหมายเกี่ยวกับ ตำนาน นิทาน เรื่องเล่าพื้นบ้านอันเป็นวรรณกรรมดั้งเดิมที่อยู่ในรูปแบบวัฒนธรรมมุขปาฐะจนมีการจดบันทึกภายหลัง

นิทานพื้นบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ในกัมพูชาจึงเป็นอีกหนึ่งข้อมูลเรื่องเล่าพื้นบ้าน (Folk Narrative) ที่น่าสนใจเกี่ยวกับการสะท้อนมุมมองและโลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้ในการศึกษานิทานพื้นบ้านยังได้รับความสนใจด้วยการนำมามุมมองด้านดัชนีอนุภาค (Motif) มาใช้อย่างแพร่หลาย ในที่นี้ผู้วิจัยศึกษานิทานพื้นบ้านเขมรสูงจากแหล่งข้อมูลที่มีการรวบรวมเผยแพร่แล้ว พบว่านิทานพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์เรื่อง พญาปลา และนางปู มีลักษณะร่วมเกี่ยวกับอนุภาคการให้รางวัลและการลงโทษที่โดดเด่น และมีความสัมพันธ์กับเรื่องสัตว์อีกด้วย

ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์ท่อนุภาค และความหมายของตัวละคร กับภาพวิถีชุมชนที่ปรากฏอยู่ในนิทานดังกล่าว อันเป็นภาพที่ช่วยชี้ให้เห็นความหมายของนิทานต่อสังคมชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์และเข้าใจคุณค่าและวิถีชีวิตของผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

วิเคราะห์ท่อนุภาค และความหมายของตัวละครกับภาพวิถีชุมชนจากนิทานพื้นบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ในประเทศกัมพูชาเรื่อง “พญาปลา” และ “นางปู”

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเอกสารเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยประยุกต์ใช้มุมมองทางคติชนวิทยาด้านดัชนีอนุภาคและการวิเคราะห์เชิงวรรณกรรมเกี่ยวกับตัวละครในนิทาน จากนั้นวิเคราะห์ความหมายของตัวละครกับธรรมชาติที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านเขมรสูงกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ในกัมพูชา

4. ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยแปลนิทานพื้นบ้านจากต้นฉบับสำนวนภาษาเขมรเป็นภาษาไทย ได้แก่

4.1 นิทานพื้นบ้านเรื่อง “พญาปลา” จากหนังสือเรื่อง *นิทานพื้นบ้านเขมรสูง* โดย แก้ว ธารมู เมื่อปี ค.ศ. 2011 ข้อมูลท้ายเล่มได้ระบุว่าบันทึกจากผู้เล่านิทานกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ในจังหวัดพระตะบอง หนังสือเล่มนี้รวบรวมนิทานจากคำบอกเล่าโดยชาวเขมรสูงหลากหลายจังหวัดในประเทศกัมพูชา การบันทึกเผยแพร่ดังกล่าวทำให้นิทานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเก็บรวบรวมจากผู้เล่านิทานด้วยภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นแล้วบันทึกเป็นภาษาเขมร

4.2 นิทานพื้นบ้านเรื่อง “นางปู” จากหนังสือเรื่อง *ภาษาและวรรณกรรมชาติพันธุ์ปอร์* จัดพิมพ์โดย ราชบัณฑิตยสถานกัมพูชา เมื่อปี ค.ศ. 2017 โดยระบุว่าผู้เล่านิทานเป็นชาวปอร์จากจังหวัดโพธิสัตว์ เอกสารนี้เป็นเอกสารราชการโดยนักวิจัยทางด้านภาษาและอักษรศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถานกัมพูชา มีการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงภาษา วรรณกรรม

กลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ และลักษณะวิถีชีวิตของชุมชน ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียด การรวบรวมดังกล่าวทำให้เห็นว่าภาษาปอร์เป็นอีกหนึ่งภาษาที่กัมพูชาให้ความสนใจและต้องการเก็บรักษาข้อมูลภาษาที่หลากหลายในสังคมกัมพูชาไว้อีกด้วย

5. ข้อตกลงเบื้องต้น

1. คณะผู้วิจัยจะถ่ายทอดอักษรเขมรเป็นอักษรไทย โดยจะแสดงด้วยตัวอักษรเอน แต่จะไม่ระบุคำอ่านที่เป็นภาษาเขมร เช่น *เพรง* (นิทาน, ตำนาน) ไม่เขียนตามการอ่านออกเสียงว่า เปรง

2. คณะผู้วิจัยจะใช้คำว่า “กัมพูชา” เมื่อกล่าวถึงความหมายที่สื่อถึงประเทศ, ราชอาณาจักร และใช้คำว่า “เขมร” เมื่อกล่าวถึงภาษาพูด กลุ่มคน และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

3. คณะผู้วิจัยจะใช้คำว่า “ปอร์” แทนคำเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ *พอร์* ในภาษาเขมร และ *Por, Pear* จากคำทับศัพท์อักษรโรมันตามข้อมูลของนักภาษาศาสตร์

4. คณะผู้วิจัยจะแสดงตัวบทนิทานพื้นบ้านเป็นตัวอย่าง โดยจะนำเสนอข้อความที่แปลจากภาษาเขมรเป็นภาษาไทยแล้วไว้ในเครื่องหมายอัญประกาศ “...” และแสดงเลขหน้าจากต้นฉบับภาษาเขมรกำกับไว้ เช่น “เมื่อฤดูกาลทำนาได้สิ้นสุดลง ฤดูเก็บเกี่ยวก็มาถึง ชาวบ้านล้วนแต่ได้ข้าวเต็มยุ้งฉาง ส่วนสองตายายนั้น ปู่ได้รำยมนตร์เสกข้าวเปลือกใส่ไว้เต็มยุ้งฉางเช่นกัน” (น. 58)

6. ผลการวิจัย

นิทานพื้นบ้านเขมรของกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ที่คัดเลือกมาศึกษา 2 เรื่องนั้นปรากฏตัวละครประเภทสัตว์ ได้แก่ ปลาและปู โดยสัตว์ในวรรณกรรมมีบทบาทในลักษณะ “สัตว์วิเศษ” กล่าวคือ ตัวละคร “พญาปลา” สามารถสื่อสารกับมนุษย์ได้ และตัวละคร “นางปู” สามารถแปลงกายเป็นมนุษย์ได้ และเสกมนตราอาคมให้มีข้าวขึ้นได้ ส่วนลักษณะที่ปรากฏร่วมกันชัดเจนคือ ตัวละครทั้งสองสามารถบันดาลคุณและโทษให้มนุษย์ได้ สอดคล้องกับดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน ของสตีล ธรอมป์สัน (Thompson, 1989: 12) หมวด Q การให้รางวัลและการลงโทษ (Rewards and Punishments) ดังโครงเรื่องต่อไปนี้

นิทานเรื่อง “พญาปลา” (สภาวะตรี-เสด็จปลา) ปรากฏอนุภาคการให้รางวัล (Rewards) จากพญาปลา ด้วยการที่พญาปลาให้เพชรและทองคำกับตาที่มลงไปหาเม็ดพริก และปฏิเสธการกินปลาและการจับปลาในฤดูฝน ในขณะที่เดียวกันก็มีการลงโทษ (Punishments) ตาที่กินปลาอย่างเอร็ดอร่อยและแสดงความรู้โอ้อวดว่ารู้จักการจับปลาแบบต่าง ๆ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงอนุภาคหมวด Q การให้รางวัลและการลงโทษในนิทานพื้นบ้านเรื่อง “พญาปลา”

อนุภาค Q	เหตุการณ์
อนุภาค การให้รางวัล	ตาออกไปทำนาทำไร่ แล้วทำเม็ดพริกตกลงหนองน้ำ จึงว่ายลงไปงมและพบกับพญาปลา
	พญาปลาทดสอบโดยให้บริวารปรุงอาหารจากปลามาให้กิน แต่ตาไม่ยอมกินปลาเหล่านั้น
	พญาปลาทดสอบโดยการถามปัญหาเกี่ยวกับเบ็ดตกปลาและเครื่องมือตกปลาในฤดูฝน แต่ตาบอกว่าไม่รู้จัก
	พญาปลาให้รางวัลเป็นเพชรและทองคำจนกลายเป็นคนมั่งมีในหมู่บ้าน
อนุภาค การลงโทษ	เพื่อนตาทำเม็ดพริกตกน้ำเลียนแบบ แล้วดำลงไปในหนองน้ำเพื่อพบพญาปลา
	เพื่อนตากินอาหารที่ปรุงจากปลาอย่างเอร็ดอร่อย และตอบคำถามว่ารู้จักวิธีการจับปลา
	พญาปลาให้บริวารปลากัดกินเนื้อเพื่อนตาจนตาย

ส่วนนิทานพื้นบ้านเรื่อง “นางปู” (นางกฐาม-เนียงกตาม) ปรากฏอนุภาคการให้รางวัล (Rewards) จากนางปูผู้เสกข้าวให้ตากับยายที่ไว้ชีวิตนาง และยากลำบากเพราะไม่มีลูกทำนา นางตอบแทนด้วยการเสกข้าวให้เต็มยุ้งฉางในขณะเดียวกันก็มีการลงโทษ (Punishments) จากการที่ชายผู้เป็นสามีตีหัวนางปู นางจึงหนีกลับคืนสู่รูปในธรรมชาติพร้อมกับลูกและไม่ออกมาเจอสามีอีกเลย นับเป็นการลงโทษด้วยการหนีจากไปโดยไม่หวนคืนกลับมา นิทานเรื่องนี้มีลำดับโครงเรื่อง ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงอนุภาคหมวด Q การให้รางวัลและการลงโทษในนิทานพื้นบ้านเรื่อง “นางปู”

อนุภาค Q	เหตุการณ์
อนุภาค การให้รางวัล	ตากับยายออกไปหาปลา แต่ได้ปูจึงนำมาซึ่งไว้ใช้ประกอบอาหาร
	นางปูขอร้องตากับยายให้ไว้ชีวิต และเสกข้าวเปลือกไว้ให้เต็มยุ้งฉาง
อนุภาค การลงโทษ	วันหนึ่งนางมีคนมาสู่ขอ ตายายจึงยกนางปูให้แต่งงานตามประเพณี
	สามีนางปูขอออกไปนอกบ้านเพื่อทำมาหากิน เมื่อกลับมาบ้านเห็น ยุ้งข้าวเพื่อนมีข้าวมากก็เปรียบเทียบกับเมียตน
	สามีนางปูคิดว่าเพราะเมียเกียจคร้านจึงเอาไม้คานหาตีหัวนางปู นางจึงเสกข้าวไว้ให้และพาลูกหนี
	ฝ่ายสามีกลับมาบ้านเห็นข้าวอยู่เต็มเรือนก็คิดได้ จึงออกตามหา ภรรยา ก็พบว่านางหลบไปอยู่ในโพรงรูปู
	นางปูหนีไปอยู่กับลูกและไม่กลับมาอยู่กับสามีอีกเลย

ทั้งนี้จะเห็นว่าตัวละครปลาและปูเป็นสัตว์จากแหล่งน้ำที่พบได้ทั่วไปในธรรมชาติ และสัมพันธ์กับการเป็นอาหารในวิถีการดำรงชีวิต ความสำคัญของนิทานดังกล่าวคือ การสร้างภาพความเป็นสัตว์วิเศษขึ้นจากสัตว์ที่เป็นอาหารพบเห็นได้ทั่วไปให้มีอำนาจในการควบคุมวิถีชีวิตมนุษย์ได้ รวมทั้งการกล่าวถึงปูที่เป็นอาหารของชาวบ้านจับมาปรุงเป็นอาหารในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อสามารถใช้อาคมแปลงกายหรือบันดาลสิ่งต่าง ๆ ได้ก็ทำให้กลายเป็นสัตว์วิเศษและโต้ตอบการกระทำของฝ่ายชายได้ ดังนั้น เมื่อพิจารณาโครงเรื่องและอนุภาคแล้วจะพบลักษณะร่วมกันที่นำไปสู่การวิเคราะห์ความหมายได้ ดังนี้

ตารางที่ 3 แสดงการวิเคราะห์ลักษณะและเงื่อนไขอนุภาคการให้รางวัลในนิทานพื้นบ้านเขมรสูง

อนุภาคการให้รางวัล	นิทานพื้นบ้านเขมรสูงเรื่อง พญาปลา	นิทานพื้นบ้านเขมรสูงเรื่อง นางปู	ลักษณะร่วม
ลักษณะการให้รางวัล	เมื่อมนุษย์ปฏิเสธและไม่เกี่ยวข้องกับการทำร้ายสัตว์วิเศษ (พญาปลา) สัตว์จึงบันดาลรางวัลเป็นทรัพย์สินทองคำให้กลายเป็นคนมั่งคั่ง	เมื่อมนุษย์ยอมรับการเลี้ยงดูและไม่ทำร้ายสัตว์วิเศษ (นางปู) สัตว์วิเศษจึงแปลงกายเป็นมนุษย์ เสกข้าวและทรัพย์สินให้กลายเป็นคนมั่งคั่ง	รางวัลคือทรัพย์สินหรือผลผลิตที่ทำให้กลายเป็นคนมั่งคั่ง
เงื่อนไข	ละเว้นจากการฆ่าสัตว์และเกี่ยวข้องกับการจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่	ละเว้นจากการฆ่าสัตว์และดูแลเลี้ยงดูราวกับลูกของตน	การไม่ทำลายชีวิตสัตว์ ละเว้นจากการฆ่า

ตารางที่ 4 แสดงการวิเคราะห์ลักษณะและเงื่อนไขอนุภาคการลงโทษในนิทานพื้นบ้านเขมรสูง

อนุภาค การลงโทษ	นิทานพื้นบ้านเขมรสูง เรื่อง พญาปลา	นิทานพื้นบ้านเขมรสูง เรื่อง นางปู	ลักษณะร่วม
ลักษณะ การลงโทษ	มนุษย์ (ผู้ชาย) ทำร้ายและกิน เนื้อสัตว์โดยไม่เมตตา สัตว์จึงใช้อำนาจ ตอบโต้ด้วยการ ทำร้ายร่างกาย กลับคืน	มนุษย์ (ผู้ชาย) ถูก และทำร้ายภรรยา ทุพติและถูก (ผู้หญิง, ร่างแปลงจากสัตว์)	การทำร้ายร่างกาย (การกินและการใช้ อุปกรณ์ตี) ทำให้ ได้รับการตอบโต้ อย่างรุนแรง มากกว่า
เงื่อนไข	การทำร้ายบิรवार ปลาซึ่งเป็นตัวแทน ของธรรมชาติโดยไม่มี เมตตาธรรม	การทำร้ายสัตว์วิเศษ ซึ่งเป็นตัวแทนของ อำนาจจากธรรมชาติ โดยไม่มีเมตตาธรรม	การทำร้ายสัตว์ ซึ่งเป็นตัวแทนของ ธรรมชาติโดยไม่มี เมตตาธรรม

การวิเคราะห์อนุภาคการให้รางวัลและการลงโทษจากนิทานพื้นบ้านของผู้เล่าที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์จึงแสดงให้เห็นลักษณะร่วมกันของตัวละครผู้กระทำคือมนุษย์กับสัตว์ผู้ถูกกระทำซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ในฐานะธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือกว่า นำไปสู่มุมมองของการใช้อำนาจระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (สัตว์น้ำ) ที่ตอบโต้กันและสรุปด้วยเงื่อนไขว่า ในชุมชนของผู้เล่านิทานต้องการสื่อสารว่า แม้ยากไร้มิต้องอาศัยการอยู่ร่วมกับสัตว์หรือธรรมชาติด้วยเมตตาธรรม เพราะเมื่อมีการทำร้ายหรือฆ่าที่ไม่เหมาะสมจะนำไปสู่การลงโทษดังอนุภาคที่ปรากฏในนิทาน

2. การสื่อสารภาพวิชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์นั้น นิทานพื้นบ้านเขมรสูง 2 เรื่องนี้แสดงให้เห็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของกลุ่มเขมรสูงในแบบต่าง ๆ และลักษณะวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาตินี้จึงส่งผลให้ฉายภาพวิชุมชนและสื่อสารความหมายของสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ได้ 4 ประการ ได้แก่

- 1) ภาพวิถีชุมชนแบบเกษตรกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์
- 2) ภาพวัฒนธรรมประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน
- 3) ภาพของพื้นที่แหล่งน้ำในฐานะพื้นที่สำคัญทางธรรมชาติของชุมชน

และ 4) ภาพสะท้อนและความหมายของตัวละคร “พญาปลา” และ “นางปู” ในฐานะตัวแทนอำนาจจากธรรมชาติให้คุณและโทษ

ภาพวิถีชุมชนและการสื่อความหมายต่าง ๆ นั้นมีรายละเอียดประกอบจากนิทานพื้นบ้านทั้ง 2 เรื่อง ดังนี้

1. ภาพวิถีชุมชนแบบเกษตรกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์

นิทานพื้นบ้านเรื่อง “พญาปลา” สะท้อนการประกอบอาชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม หรือการทำไร่ทำสวน (จุมกร) ซึ่งหากพิจารณาจากข้อมูลพื้นฐานจาก *ผู้ทบทวนสังคมวิทยา* และ *ผู้ทบทวนภาษาศาสตร์และมนุษยศาสตร์* (2017: 12) กล่าวบรรยายเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์สรุปได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยเกษตรกรรมแต่เดิมมีลักษณะแบบไม่เป็นหลักแหล่ง (จุมกรวรรณ) กล่าวคือมีลักษณะการทำสวนหรือไร่ในที่เคลื่อนย้าย เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ และต่อมาภายหลังจึงเป็นการทำไร่ทำสวนในพื้นที่แห่งเดิมมากขึ้น ดังปรากฏในนิทานที่มีการทำสวนทำไร่ของตัวละคร “ตา” อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่ได้ระบุว่าเป็นการเกษตรแบบใดชัดเจนแต่ก็แสดงว่าเป็นบทบาทหน้าที่หลักในชีวิตประจำวันของตา

การเกษตรกรรมของ “ตา” หรือการทำไร่ทำสวนไร่นานั้นจึงแสดงให้เห็นอาชีพดั้งเดิมที่สะท้อนการยังชีพด้วยวิถีเกษตรกรรมในชุมชน จากเรื่องเล่ายังพบว่าตานั้นมีฐานะยากจน แม้ว่า “เขาจะทำงานหนักและไปทำสวนทำไร่ทุกวันก็ตาม” (น. 31) ด้วยเหตุนี้อาชีพการทำไร่ทำสวนไร่นาแบบดั้งเดิมจึงสะท้อนให้เห็นความยากลำบากของชาวบ้าน เช่นตอนที่ตานั้นเสียชีวิตที่ท่ามิดพรวดตกลงไปในน้ำ เพราะ “ดำรงชีพอยู่ได้โดยพึ่งพาเครื่องมือชนิดนี้” (น. 32) จะเห็นได้ว่า การเปิดเรื่องของ “พญาปลา” นัยหนึ่งอาจชี้ให้เห็นความยากลำบากของวิถีเกษตรกรรมของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ตามวิถีแบบดั้งเดิมอีกด้วย

การเกษตรกรรมจึงเป็นอาชีพพื้นฐานที่เกี่ยวกับการเพาะปลูกเพื่อดำรงชีพในชุมชนซึ่งต้องอาศัยแรงงานและพลกำลัง จึงอาจสื่อถึงความยากลำบากเมื่อไม่สามารถผลิตได้มากพอ เช่นเดียวกับเรื่อง “นางปู” ที่กล่าวถึงการทำนาเช่นกัน และตากับยายนั้นก็ยากลำบากเช่นเดียวกันเพราะไม่มีลูก จึงไม่มีใครช่วยทำนาได้ แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรรม

ด้านการปลูกข้าวถือว่ามีความสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตหลักเพื่อการดำรงชีวิต ดังที่ว่า “เมื่อฤดูกาลทำนามาถึง ตายายไม่มีลูกหลานช่วยทำสวนทำนาเหมือนคนอื่น พวกเขาปรารถนากันแล้วว่าจะไม่มีข้าวสารไว้กิน” (น. 58) จะเห็นว่าความเป็นอยู่ของวิถีชุมชนชาวปอร์นั้นพึ่งพาการเกษตรกรรมอย่างมาก แต่ก็ไม่ใช่อาชีพที่เป็นแหล่งรายได้ เนื่องจากมักจะปรากฏข้อความแสดงถึงความยากลำบาก แต่ก็ต้องทำเกษตรกรรมเพื่อการดำรงชีพ

ในเรื่อง “นางปู” ปรากฏความสำคัญของ “เมื่อฤดูกาลทำนาได้สิ้นสุดลง ฤดูเก็บเกี่ยวก็มาถึง ชาวบ้านล้วนแต่ได้ข้าวเต็มยุ้งฉาง ส่วนสองตายายนั่น ปูได้ร้ายมนตร์ เสกข้าวเปลือกใส่ไว้เต็มยุ้งฉางเช่นกัน” (น. 58) ความพิเศษของนางปูคือตัวแทนในสถานะพิเศษที่สามารถเสก “ข้าวเปลือก” ให้เต็มยุ้งฉางได้ ความพิเศษด้วยช่วยชี้ให้เห็นว่านางเป็นตัวแทนที่สามารถสร้างผลผลิตหลักด้านการเกษตรของชุมชนที่มีคุณค่าสำหรับการดำรงชีพตอบแทนตายายที่ไม่นำปูมาประกอบเป็นอาหาร

บทบาทด้านเกษตรกรรมจึงเป็นอาชีพพื้นฐานดั้งเดิมของชุมชนในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งกลุ่มผู้พูดภาษาตระกูลขร้า-ไท และมอญ-เขมรรวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ดังกล่าว ทั้งนี้การเกษตรดังกล่าวเป็นไปในลักษณะการเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ไม่ได้ก่อให้เกิดรายได้มากนัก และทำให้เห็นว่าชุมชนชาวปอร์ยังคงต้องอาศัย “ข้าว” เป็นอาหารหลัก และต้องอาศัยแรงงานคนสำหรับฤดูกาลทำนา

2. ภาพวัฒนธรรมประเภทวัตถุธรรมของชุมชน

ภาพวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่เป็นสิ่งที่ปรากฏได้ชัดเจนอย่างมาก เนื่องจากนิทานพื้นบ้านย่อมแสดงให้เห็นภาพชุมชนชาวบ้านในแง่มุมต่าง ๆ ในนิทานทั้งสองเรื่องก็ได้แสดงวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านวัตถุธรรม (Material culture) กล่าวคือ หมายรวมถึงวิถีชีวิตพื้นบ้านด้านกายภาพของเครื่องเรือน เครื่องใช้ อุปกรณ์ทอผ้า จัปปลา หรือเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น โดยสร้างสรรค์ขึ้นจากภูมิปัญญาพื้นบ้านในวิถีชีวิต (Dorson, 1972: 2) ในที่นี้วัฒนธรรมด้านวัตถุธรรมที่ปรากฏในเรื่องจึงเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีพ มีรายละเอียดความสัมพันธ์ดังนี้

2.1 อุปกรณ์จับปลากับสัญลักษณ์สู่การถูกลงโทษ

อุปกรณ์จับปลาที่ปรากฏในเรื่อง “พญาปลา” อยู่ในตอนที่เมื่อตาวัยน้าลงไปตามหาเม็ดพร้าซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ตามีติดตัวในการทำสวนไร่ นา แต่เมื่อตกลงไปในหนองน้ำทำให้เกิดความเสียหายอย่างมาก แสดงให้เห็นว่าเม็ดพร้ามีความสำคัญต่อการยังชีพ และ

ช่วยในการประกอบทั้งเกษตรกรรม และใช้ประโยชน์อย่างหลากหลายในครัวเรือน และยังปรากฏการกล่าวถึงอุปกรณ์ที่มีผลสำคัญต่ออนุภาคการลงโทษในเรื่อง คืออุปกรณ์จับปลา 2 ประเภท ได้แก่ เบ็ดตกปลา และเครื่องมือดักปลา

เบ็ดตกปลา เป็นเครื่องมือที่มีลักษณะและรูปแบบโครงสร้างคล้ายคลึงกัน กล่าวคือมีลักษณะด้ามยาวผูกกับเชือกหรือด้ายที่มีความเหนียวแน่น หากเป็นเบ็ดที่สร้างขึ้นโดยธรรมชาติจะเลือกใช้ไม้จากท้องถิ่นและเกี่ยวตะขอไว้ที่ปลายเชือก สำหรับใส่เหยื่อล่อปลา ส่วนเครื่องมือดักปลา ลักษณะทำจากไม้สานประกอบขึ้นแล้วนำไปตั้งขวางลำน้ำ เมื่อปลาวายผ่านเข้ามาจะติดอยู่ภายในเครื่องมือนี้ ช่วยให้สามารถดักจับสัตว์น้ำต่าง ๆ รวมทั้งปลาได้คราวละมาก ๆ เครื่องมือเหล่านี้ล้วนสะท้อนภูมิปัญญาชาวเขมรสูงที่ท้าวสุดจากธรรมชาติมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อจับสัตว์เลี้ยงชีพ และเป็นเงื่อนไขสำคัญให้ตัวละคร “พญาปลา” นำมาใช้ทดสอบว่าตาทั้งสองคนเคยล่าหรือจับปลาด้วยอุปกรณ์เหล่านี้หรือไม่ และบันดลารางวัลเป็นทองคำหรือสังข์ทองโดยให้บริวารปลารุมก่อดินเหนือนั้น การดักปลาด้วยอุปกรณ์ที่ทำให้ปลาเล็กปลาน้อยไม่สามารถเติบโตได้จึงเป็นเงื่อนไขของการฆ่าที่นำไปสู่การลงโทษ เพราะไม่ได้คำนึงถึงการจับปลาเพื่อดำรงชีพเท่านั้น นับนี้จึงเป็นการสั่งสอนของชุมชนโดยใช้นิทานเป็นเครื่องมือ

2.2 ยุ้งฉางกับความหมายของความอุดมสมบูรณ์ในครัวเรือน

ยุ้งฉางหรือฉางข้าว เป็นอีกภูมิปัญญาที่สะท้อนวัฒนธรรมพื้นบ้านได้อย่างดี ฉางข้าว (จรุง) นั้นสามารถสร้างขึ้นต่อกับใต้ถุนเรือนชาวเขมร (ศรีธญา หล่อมณีนพรัตน์, 2548: 69) ส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์นั้น **ผู้ทศภาณธินภภาณริฎุ** และ **ผู้ทศกฐรภาสฐธินภกฐรภินัญ** (2017: 12) นำเสนอว่ามีการสร้างขึ้นใกล้ตัวเรือนแยกออกมาอีก และมีธรรมเนียมการรักษาขวัญข้าวในยุ้งฉางอีกด้วย เนื่องจากส่วนต่อเติมจากเรือนดังกล่าวมีความสำคัญต่อวัฒนธรรมข้าว กล่าวคือเป็นที่พักสะสมข้าวเปลือกไว้กิน จึงเป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของการมีผลผลิตการเกษตรเก็บไว้กินหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต และผลผลิตดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการดูแลไว้อย่างดี

นอกจากนี้ยังมีภาพของเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ในวิถีชีวิตชาวเขมร เช่น โองที่ขังนางปูไ้ว หรือไม้คานหามที่สามีใช้ตีหัวนางปูจนเลือดออก เป็นต้น

ดังนั้นตัวละคร “นางปู” จึงมีความสำคัญต่อวิถีเกษตรกรรมอย่างมากที่สามารถให้รางวัลเป็นข้าวจำนวนมากให้ตาบ้าย และสามีโดยไม่ต้องทำนอย่างยากลำบาก

แต่ดูแลนางเป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันเมื่อสามีดูถูกนางปูและคิดว่านางเกียจคร้าน
จนทำร้ายนาง ชายผู้เป็นสามีจึงต้องสูญเสียนางและลูกไปและไม่มีข่าวในยังฉางอีก

3. ภาพของพื้นที่แหล่งน้ำในฐานะพื้นที่สำคัญทางธรรมชาติของชุมชน

ภาษาเขมรมีคำที่เกี่ยวกับลักษณะของแหล่งน้ำอย่างหลากหลาย เช่น จุร้วง สุธิง
บึง ทนเล เป็นต้น แหล่งน้ำนับเป็นพื้นที่สำคัญทางธรรมชาติที่ชาวบ้านจะได้ใช้ประโยชน์
ในการบริโภค การเกษตรกรรม และการจับสัตว์น้ำเพื่อยังชีพ

จากนิทานเรื่องนี้ปรากฏคำที่เกี่ยวกับแหล่งน้ำที่ว่า (ทิกสุธิง) และ (มาตัจรุง) และ
ปรากฏการกล่าวถึงหนองน้ำที่ตาทำมิตพรวดตกลงไป และดำลงไปใต้น้ำเพื่อหาไม้พรว้านั้น
ด้วยเหตุนี้ทำให้ตาได้พบกับบิรารปลาและพญาปลาซึ่งอาศัยอยู่ใต้หนองน้ำแห่งนี้

หนองน้ำจัดเป็น “พื้นที่ธรรมชาติ” คือเป็นลักษณะทางภูมิศาสตร์ของแหล่งน้ำ
หรือแอ่งน้ำขนาดต่าง ๆ กัน แหล่งน้ำต่าง ๆ มักใช้เป็นฉากรธรรมชาติที่สำคัญและเป็นตัวแทน
ถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่อีกด้วย อย่างไรก็ตาม หนองน้ำในนิทานเรื่องนี้ยังจัดเป็น
“พื้นที่พิเศษ” เพราะเป็นที่อาศัยของ “พญาปลา” ซึ่งจากนิทานทำให้เห็นว่า พญาปลา
มีบิรารเป็นเหล่าปลาใต้น้ำลึก และสามารถที่จะเก็บสมบัติไว้ใต้น้ำแห่งนี้ได้ หนองน้ำ
แห่งนี้จึงเป็นเสมือนสถานที่ในครอบครองของเหล่าปลา และเมื่อตาปฏิเสธการ “กิน”
และการแสดงออกถึงการ “จับปลา” ทำให้ได้รับรางวัลจากพญาปลา ดังตัวอย่างบทสนทนา
ระหว่างพญาปลาและตาที่ว่า

พญาปลาถามตาไปว่า

“ตา! ถูคุณพวกรคนเขาทำอะไรบ้าง ที่วางเป็นแถวโค้ง ๆ
ตามริมฝั่งแม่น้ำ?”

ตาตอบว่า “ฉันไม่รู้หรอก”

เสด็จปลาถามต่ออีกว่า “ตา ! แล้วเขาทำอะไรกัน ที่วางไม้ไผ่กันไว้
ตามลำน้ำ?”

ตาตอบไปอีกว่า “ฉันไม่รู้หรอก” (น. 32)

จากคำตอบของตาที่ปฏิเสธการกินปลา และการจับปลาในฤดูฝนซึ่งเป็นช่วงที่ตรงกับฤดูวางไข่ นั่นก็กลายเป็นแนวคิดสำคัญของเรื่องและนำไปสู่การกลายเป็นผู้มั่งคั่งจากทองและเพชรที่เสด็จกลับมามอบให้ หนองน้ำแห่งนี้จึงเป็นสถานที่ช่วยเปลี่ยนผ่านสถานะ “ตา” จากคนยากจนสู่การเป็นคนมั่งมีอีกด้วย

จากนิทานเรื่อง “พญาปลา” จึงทำให้เห็นภาพของหนองน้ำในสถานะพื้นที่ธรรมชาติที่กลายเป็นพื้นที่พิเศษเพราะเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์พิเศษอย่างเสด็จปลา และช่วยเปลี่ยนผ่านสถานะที่นำไปสู่ชีวิตที่ขึ้นด้วยคำตอบปฏิเสธการกินปลาและการจับปลาที่ตาได้แสดงไว้ที่พื้นที่ได้นำแห่งนี้

ในขณะที่เรื่อง “นางปู” นั้นแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ของแหล่งน้ำนั้น เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์ปลาโดยทั่วไป และชาวบ้านก็จับปลากันได้มากมาย แต่ตายายสองผู้เมียในเรื่องกลับจับได้แต่ปูครั้งแล้วครั้งเล่า ดังที่ว่า “อยู่มาวันหนึ่งตายายสองผู้เมียได้ออกไปจับปลากับคนในหมู่บ้าน พวกนั้นได้ปลากันมากมาย ส่วนตายายกลับไม่ได้ปลาเลย ตายาย จะออกไปจับปลาครั้งใดก็ได้แต่ปู ตากับยายก็ปล่อยปูนั้นกลับลงไปในน้ำโดยไม่นำกลับมาบ้าน” (น. 57) แต่แล้วตากับยายก็จับได้ปูดังกล่าวนั้นนำมากลับมาบ้านก็ยังไม่ได้นำไปทำอาหาร จนนางสามารถบันดาลข้าวเปลือกให้ตากับยายได้ นับได้ว่าแหล่งน้ำนอกจากจะเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ปลา ยังเป็นพื้นที่พิเศษที่สามารถเป็นแหล่งต้นกำเนิดสัตว์ที่มีคุณลักษณะพิเศษบันดาลโชคลาภได้อีกด้วย

4. ภาพสะท้อนและความหมายของตัวละคร “พญาปลา” และ “นางปู” ในฐานะตัวแทนอำนาจจากธรรมชาติให้คุณและโทษ

ตัวละคร “พญาปลา” นับเป็นตัวละครสัตว์พิเศษด้วยปัจจัยหลายประการ ดังที่ปรากฏบทบาทในนิทานพื้นบ้านที่เป็นปลาในสถานะพิเศษคือ สฎาจ (เสด็จ) ซึ่งในภาษาเขมรหมายถึง ผู้เป็นใหญ่หรือหัวหน้า หรือ “พญาปลา” นั้นเอง 2) เป็นปลาที่พูดและสื่อสารด้วยภาษามนุษย์ได้ และ 3) เป็นปลาที่รักษาทรัพย์สมบัติ (อัญมณี) ใต้ท้องน้ำ และบันดาลคุณและโทษได้ จากลักษณะสำคัญทั้ง 3 ประการข้างต้นนี้จึงทำให้เห็นว่า “พญาปลา” เป็นตัวแทนจากธรรมชาติคืออยู่ในสถานะ “ผู้นำ” ในแหล่งน้ำแห่งนี้ และสามารถบันดาลโชคชะตาให้ตัวละคร “ตา” ที่ไม่ยอมกินปลาจากบริวารปลาปรุงอาหารมาเลี้ยงดู และสื่อสารว่าตนไม่ข้องเกี่ยวกับการจับปลาในช่วงฤดูฝน การละเว้นจากการกินและการจับปลาดังที่ตาปฏิเสธอาหารปรุงจากปลาว่า “ฉันไม่กินปลาหรอก ขอแค่เกลือนิดหน่อยก็พอ” (น. 32)

และการปฏิเสธว่าตนไม่รู้เรื่องการดักปลาด้วยวิธีการต่าง ๆ ในช่วงฤดูฝน ทำให้ได้รางวัลตอบแทนเป็น “ทองคำ” และ “เพชร” ซึ่งเป็นอัญมณีมีค่า และกลายเป็นคนมั่งมีในหมู่บ้าน

ในขณะที่ “ตาผู้เป็นเพื่อนบ้าน” เมื่อรู้เรื่องจากคำบอกเล่า และหวังจะร่ำรวยเช่นเดียวกันกับ “ตา” จึงได้พยายามกระทำเลียนแบบเพราะความปรารถนาอัญมณีที่จะทำให้ตนมั่งคั่ง ด้วยจุดประสงค์ที่โลภและพฤติกรรมที่ “กินเนื้อปลาอย่างเอร็ดอร่อย” ทั้งยังตอบคำถามกับเสด็จปลาต่างไปจากตาคนแรกอีกด้วย ตาผู้นี้ได้กล่าวถึงเบ็ดตกปลาและอุปกรณ์จับปลาอย่างรู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดี ซึ่งทำให้เสด็จปลารูว่าเป็นการทำลายชีวิตของเหล่าปลารวมปลาในแม่น้ำนั่นเอง การกระทำดังกล่าวจึงเป็นเหตุนำไปสู่การได้รับโทษคือ การถูกปลารุมกัดกินจนสิ้นชีพในท้องน้ำแห่งนี้ “พญาปลา” จึงเป็นตัวละครที่แสดงถึงอำนาจจากท้องน้ำในฐานะผู้บันดาลคุณและโทษให้กับผู้ที่มีพฤติกรรมด้านบวกและด้านลบต่อปลา

ส่วนตัวละคร “นางปู” นับเป็นตัวละครสัตว์พิเศษที่บันดาลเวทมนต์เสกข้าวเปลือกได้ จึงเป็นตัวละครที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์และให้คุณและโทษกับผู้ที่ไม่เห็นค่าของนางได้เช่นกัน ดังที่นางปูสามารถร้ายเวทมนตร์เสกข้าวให้ตากับยายที่ไม่มีลูกช่วยทำนาในฤดูกาลทำนา “ส่วนสองตายายนัน ปูได้ร้ายมนตร์เสกข้าวเปลือกใส่ไว้เต็มยุงฉางเช่นกัน ตายายเห็นผิดวิสัยอย่างนี้ก็ฉงนใจมาก เลยถามไปยังปู ปูก็บอกเรื่องราวทั้งหมดให้ตายายคลายความสงสัย” (น. 58)

แต่เมื่อนางแต่งงานไปกับชายหนุ่มที่มาสู่ขอแล้ว และชายหนุ่มออกไปจากบ้านเมื่อกลับมากลับคิดผิดที่ว่า “เหตุใดเขามิข้าวสารอยู่เต็มยุงฉาง ส่วนบ้านข้ากลับไม่มีอะไรเลย เขาก็ตอบตนเองว่า โอ้ เมียข้าน่าจะเป็นคนซี้เกียจมาก ไม่รู้จักทำมาหากินอะไรเลย เมื่อเดินมาถึงบ้านแล้ว เขาก็คว่ำได้คานหามตีหัวภรรยาจนเลือดไหลอาบ แล้วก็เดินลับหายไป” (น. 59) ความหุนหันแล้วไปทำร้ายนางปูนี้คือการทำลายธรรมชาติที่สามารถบันดาลความสมบูรณ์ในครัวเรือนของตนเอง ท้ายที่สุดจึงนำไปสู่จุดจบที่นางปูไม่ยอมกลับมาอยู่กับมนุษย์อีกเลย และพาลูกกลับคืนรูปกลับสู่ธรรมชาติของตนตามเดิม การลงโทษของนางจึงแสดงให้เห็นการสั่งสอนโดยอ้อมผ่านนิทานและแสดงให้เห็นการให้ความสำคัญกับสัตว์ที่เป็นตัวแทนธรรมชาติที่สามารถสร้างคุณได้อย่างมหาศาล เมื่อตัวละครไม่เห็นคุณค่าและทำลายธรรมชาติย่อมได้รับการลงโทษเช่นเดียวกัน

7. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

นิทานพื้นบ้านเขมรสูงกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์โนกัมพูชาเรื่อง “พญาปลา” และ “นางปู” นับว่ามีความโดดเด่นด้านการสร้างตัวละคร “สัตว์วิเศษ” ที่สร้างคุณและโทษได้ และลักษณะร่วมกันหลายประการที่แสดงให้เห็นภาพวิถีชุมชนด้านเกษตรกรรมการทำไร่สวนที่สำคัญกับการดำรงชีพ วัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งน้ำที่สอดคล้องประสานกันระหว่างคุณค่าด้านธรรมชาติและคุณค่าด้านวัฒนธรรมที่เกื้อกูลกันจนสร้างเป็นชุมชนในขณะเดียวกันนิทานก็ยังมีลักษณะร่วมของการยอมรับนับถือธรรมชาติที่สามารถบันดาลรางวัลและลงโทษได้ตามที่พบลักษณะที่ปรากฏร่วมกันของดัชนีอนุภาคนิทาน

อนุภาคในนิทานดังกล่าวนี้มาจากเรื่องที่มีลักษณะร่วมกันของการให้รางวัลและการลงโทษ โดยผู้ให้รางวัลและลงโทษได้ก็คือ “สัตว์” ที่เป็นตัวแทนจากธรรมชาติในเรื่อง ส่วนตัวละครผู้รับรางวัลและการลงโทษนั้นเป็น มนุษย์หรือคนยากจนและประสบปัญหาจากการที่มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์ไม่เพียงพอ อนุภาคสำคัญจึงเกี่ยวข้องกับคู่ตรงข้ามระหว่างมนุษย์กับสัตว์ในฐานะธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือกว่า และสะท้อนสังคมที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติ และใช้อำนาจนั้นในการสร้างระเบียบกฎเกณฑ์เบื้องต้นในชุมชนให้ใช้ประโยชน์จากการสัตว์ในการดำรงชีพอย่างเคารพธรรมชาติ และการทำร้ายอย่างไม่มีเหตุผลที่เหมาะสมย่อมนำไปสู่การลงโทษตามมา ดังที่ ธีรเดช แผลง (2552) ศึกษาเรื่อง “อนุภาคการให้รางวัลและการลงโทษในนิทานพื้นบ้านไทย: ลักษณะและความหมายเชิงวัฒนธรรม” พบว่า เรื่องของชนชั้น ความเชื่อทางพุทธศาสนา สิ่งเหนือธรรมชาติ และเรื่องครอบครัวซึ่งเป็นลักษณะร่วมทางความคิดเกี่ยวกับการให้รางวัลและการลงโทษของสังคมไทยโดยรวม ทั้งยังสัมพันธ์กับลักษณะทางวัฒนธรรมการให้รางวัลและการลงโทษของท้องถิ่นอีกด้วย

เมื่อพิจารณาในนิทานพื้นบ้านเขมรสูงจะปรากฏเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติจากสัตว์และอำนาจที่มีต่อคนยากจนในห้วงคืนและการปลุกฝังการอยู่ร่วมกันกับสัตว์โดยเมตตาธรรมที่ไม่เบียดเบียนกันมากจนเกินไป และสะท้อนภาพชุมชนในอดีตของกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ในนิทาน

นัยที่สื่อจากนิทานเรื่อง “พญาปลา” นี้ยังแสดงให้เห็นถึงความผูกพันของผู้เล่าในฐานะสมาชิกคนหนึ่งในสังคมชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์ว่า พวกเขานั้นผูกพันกับวิถีธรรมชาติจากแนวคิดเรื่องการละเว้นจากการจับปลาในฤดูฝน (เป็นฤดูวางไข่) และการเคารพต่อธรรมชาติ ดังที่ “พญาปลา” สามารถบันดาลคุณและโทษให้กับมนุษย์ที่เข้าไปใน “พื้นที่” แห่งนี้ นับเป็นระเบียบวิธีสังคมที่รับรู้ร่วมกันต่อไปในชุมชน หรือช่วยเตือนให้สมาชิกในชุมชนยอมรับและเกรงกลัว นิทานเรื่องนี้จึงอาจสะท้อนให้เห็นการเคารพต่อธรรมชาติ การยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งกับธรรมชาติ และพยายามที่จะดำรงทรัพยากรธรรมชาติ (พันธุ์ปลา) ไว้อีกด้วย

ในทำนองคล้ายคลึงกันกับเรื่อง “นางปู” ก็แสดงความสัมพันธ์ที่แนบแน่นของธรรมชาติ จากสัตว์น้ำสู่การแปลงกายเป็นมนุษย์ และตัวแทนสถานะความอุดมสมบูรณ์จากน้ำและสามารถเสกข้าวให้เต็มยุ้งฉาง รวมไปถึงยังแฝงบทบาทผู้หญิงกับธรรมชาติตามนิเวศวิถีดั้งเดิม ตัวละครปูนั้นแปลงร่างเป็นผู้หญิงและดูแลบ้านเรือนและเกี่ยวพันกับผลผลิตข้าว ดังนั้น นางปูในฐานะแม่และเมียจึงมีสะท้อนความสำคัญของผู้หญิงเขมรในวัฒนธรรมดั้งเดิม ดังที่ อารียา หุตินทะ (2551: 42) เห็นว่า “ตำนานการสร้างเมืองของเขมร ความเป็นหญิงหรือความเป็นพื้นเมืองหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ โดยจะต้องทำให้ทั้งครอบครัวอุดมสมบูรณ์และชุมชนก็ต้องสมบูรณ์ด้วย” จึงเห็นได้ว่า นางปูนั้นมีคุณสมบัติครบถ้วนในด้านการสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้ครอบครัวและชุมชน การทำร้ายนางด้วยการตีหัวนางจนเลือดไหลจึงเป็นการไม่ยอมรับและดูถูกคุณค่าของผู้หญิงในครัวเรือน การละเมิดดังกล่าวจากสามีจึงนำไปสู่ตอนจบของนิทานเรื่องนี้

ภาพวิเทศชนของกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์จากนิทานพื้นบ้าน 2 เรื่อง แสดงให้เห็นภาพวิถีชาวบ้านทั้งด้านวัฒนธรรม และด้านธรรมชาติ ในขณะเดียวกันด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านก็ฉายภาพของวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ จึงอาจกล่าวได้ว่า ธรรมชาติและวัฒนธรรมในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรสูงจึงสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ดังที่การแต่งงานกับนางปูเป็นสัญลักษณ์ความผูกพันแนบแน่นกับธรรมชาติ และธรรมชาติสามารถบันดาลความสุขสบาย ทรัพย์และความมั่งคั่งด้านการเกษตรกรรมได้ ในขณะที่ผู้ทำลายธรรมชาตินั้นย่อมได้รับการลงโทษ

การสื่อสารความหมายเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดนิเวศสำนึก คือสำนึกที่มีต่อธรรมชาติในฐานะผู้สร้างทุกอย่างในโลก นัยนี้จึงสะท้อนมิติที่เห็นว่าชาวบ้านยกย่องและเคารพธรรมชาติ ผูกพันแนบแน่น และมองเห็นธรรมชาติในมิติที่ซับซ้อนแต่ก็เป็น

อันหนึ่งอันเดียวกัน ความเข้าใจธรรมชาตินี้นำไปสู่การสร้างนิทานที่แฝงนัยต่อการเคารพธรรมชาติ ดังที่ตัวละครเมื่อเคารพ “พญาปลา” และ “นางปู” ต่างก็นำไปสู่การได้รับสิ่งตอบแทนเป็นรางวัลไม่ว่าจะเป็นทองคำหรือความมั่งคั่งในผลผลิตการเกษตร ในขณะที่ผู้ทำลายธรรมชาติย่อมต้องได้รับการลงโทษเป็นการตอบแทนเช่นเดียวกัน ทั้งพญาปลาและนางปูอยู่ในพื้นที่ธรรมชาติของตนเอง และนางปูก็กลับคืนสู่ธรรมชาติของตนเองในตอนท้ายอีกด้วย

ลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับที่ วรรณะ สอน และราชันย์ นิลวรรณภา (2563: 207) วิเคราะห์ภาพแทนธรรมชาติในนิทานพื้นบ้านเขมร พบว่า ธรรมชาติว่าด้วยแหล่งน้ำถือเป็นธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงสรรพสิ่งมีชีวิต และพื้นที่แหล่งน้ำส่วนหนึ่งคือพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ สอดคล้องกับแหล่งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์โนกัมพูชาที่ลักษณะทางภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่อาศัยที่ราบลุ่มและลำน้ำต่าง ๆ โดยรอบนั่นเอง

ความหมายของธรรมชาติในนิทานทั้ง 2 เรื่องช่วยชี้ให้เห็นภาพและชุดความคิดของชาวเขมรสูงกลุ่มชาติพันธุ์ปอร์โนกัมพูชาที่มองธรรมชาติอย่างมีสายใยเชื่อมโยงกันกับมนุษย์ ให้รางวัลตอบแทนและลงโทษมนุษย์ผู้กระทำความผิดต่อธรรมชาติผ่านนิทานอันเป็นวัฒนธรรมภาษาที่สร้างสรรค์ขึ้นด้วยโลกทัศน์ของวิถีชุมชน

8. รายการอ้างอิง

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2522). *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- บุษบา บัวสมบุญ. (2542). *ข้อสังเกตเกี่ยวกับการผูกนิทานภูมินามของเขมร*. ภาษา-จารึก ฉบับ 6: ครุบุชา ครุราลิก. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. น. 233-245.
- ประคอง นิมานเหมินท์. (2545). *นิทานพื้นบ้านศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประยูร ทรงศิลป์ และทรงธรรม ปานสกุณ. (2558). แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีในนิทานพื้นบ้านเขมร. วารสารวิชาการ *Veridian E-Journal, Silpakorn University* สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ. 8(2), น. 2616-2629.

- ประยูร ทรงศิลป์, ผู้แปล. (2540). *ประชุมเรื่องตำนานและนิทานพื้นบ้านเขมร ภาคที่ 1-9*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- วรรณะ สอน และราชันย์ นิลวรรณภา. (2563). โปรจุ่มเรื่องเพรงแหมร์: ภาพแทนธรรมชาติในนิทานพื้นบ้านเขมร. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*. 5(8), น. 196-210.
- วิซุขร ทองหล่อ. (2542). *กระต่ายในนิทานพื้นบ้านเขมร*. ภาษา-จารึก ฉบับ 6: ครุฑบูชา ครุฑรำลึก. ภาควิชาภาษาตะวันออกคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. น. 247-253.
- ศรัณยา หล่อมณีนพรัตน์. (2548). ศึกษารูปแบบเรือนพื้นถิ่นและภูมิทัศน์ในบริเวณที่พักอาศัยของเกษตรกรชาวเขมรในบริเวณเกาะแต้ช จังหวัดกันดาล ประเทศกัมพูชา. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (2538). *นิทานพื้นบ้านเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อารียา หุตินทะ. (2551). แนวคิดเรื่องกุลสตรีในนวนิยายของนักเขียนสตรีเขมร. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Eberhard, David M., Gary F. Simons, Charles D. Fennig. (eds.) (2024). *Ethnologue: Languages of the World*. 27th edition. Dallas, Texas: SIL International.
- Google Earth. (n.d.). [Google map of Southeast Asia Continent]. Retrieved June 05, 2024, from https://earth.google.com/web/@14.66502196,102.38869937,349.83504041a,1676328.35113406d,35y,0h,0t,0r/data=CgRCAggBOgMKATBKDJ_____8BEAA
- Richard M. Dorson, ed. (1972). *Folklore and folklife: An introduction*. Chicago: The University of Chicago Press.

Thompson, S. (1989). *Motif - Index of Folk Literature: A classification of Narrative Elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, Jest-book and local legends*. Bloomington: Indiana University Press.

ផ្នែកភាសានិងភាសាវិទ្យា និង ផ្នែកអក្សរសាស្ត្រនិងអក្សរសិល្ប៍. (២០១៧). *ភាសា និង អក្សរសិល្ប៍ជនជាតិព័រ*. ភ្នំពេញ: រាជបណ្ឌិត្យសភាកម្ពុជា វិទ្យាស្ថានភាសាជាតិ. អ្នកស្រី កែវ ណារ៉ុ. (២០១១). *រឿងរូងខ្មែរលើ*. ភ្នំពេញ: គ្រឹះស្ថានបោះពុម្ពផ្សាយនគរវត្ត.